

АФГАНІСТАН, Ісламська Держава Афганістан (Afghānistān) — держава на південному заході Центральної Азії. На Пн. межує з Туркменістаном, Узбекистаном і Таджикистаном; на Сх. — з Китаєм, Індією та Пакистаном; на Пд. — з Пакистаном; на Зх. — з Іраном. Пл. бл. 652,9 тис. км². Насел. (2000) 25,838 млн осіб (бл. 4,5 млн афганців — біженці). Етнічні групи: пуштуни — 38 %, таджики — 25 %, хазарейці — 19 %, узбеки — 6 %. Мови: пушту, дарі (держ.), узбецька. Віросповідання: сунніти (85 %), шиїти (15 %), зокрема ісмаїліти. Столиця — Кабул (1,5 млн мешканців). Найбільші міста: Кандагар, Герат, Мазарі-Шаріф. Глава уряду — прем'єр-міністр. Грош. одиниця — афгані.

А. уперше згадується в 6 ст. до н. е., коли його територію під назвою «Бактрія» приєднано до держави Ахеменідів. Бл. 330 р. до н. е. завойований Александром Македонським. Після його смерті країна перебувала під владою грец., індій. та іран. правителів. У серед. 7 ст. н. е. її завоювали араби, чий вплив виявився найсильнішим. 1220 А. підкорили війська Чингіс-хана. Під владою монголів країна перебувала до 14 ст., далі — знову в складі Ірану. У 1747 після черг. повстання проти іран. володарювання виникла перша афган. держава на чолі з еміром Ахмад-шахом. Згодом емірат розпався. На поч. 19 ст., після періоду анархії, до влади в А. прийшов Дост-Мугаммед Дуррані, який 1835 прийняв титул еміра. Від серед. 19 ст. Росія і Велика Британія вели боротьбу за вплив на А., 1907 між ними підписано договір про визнання цілісності А. До 1973 А. залишався монархією; 1973 проголошено республікою. 1978 відбулися зміни, в результаті яких до влади прийшла рев. рада. Наприкінці грудня 1979 в А. з метою встановлення прокомуніст. режиму і маріонетк. уряду ввійшли рад. війська, що брали активну участь у бойових діях: тоді загинуло понад 14 тис. рад. солдат і сотні тисяч афганців, зокрема й мирних жителів. Афган. війна мала тяжкі наслідки й для України: з неї не повернулися 3360 військовиків, з яких 3280 загинуло, 80 зникли безвісти чи потрапили у полон. Нині в Україні мешкає 150 тис. учасників війни в А. З них було поранено 8 тис. осіб, 3560 стали інвалідами. Вдовами залишилися 505 жінок, сиротами — 711 дітей. Учасники афган. війни об'єдналися в Укр. спілку ветеранів Афганістану (див. [Ветеранів Афганістану Українська спілка](#)). Рад. війська внаслідок провалу авантюри виведено з А. 1989, однак громадян. війна ще триває, хоч були неодноразові спроби вирішення конфліктної ситуації. Навесні 1992 ООН розробила план урегулювання афган. конфлікту, сприяла досягненню згоди між конфліктуючими сторонами і виробленню угоди, за якою існуючий режим мав поетапно передати владу опозиції, що й сталося у

квітні 1992, коли країну було проголошено Ісламською державою. Однак зіткнення між опозиц. угрупованнями, міжетнічне протистояння призвели до нового спалаху громадян. війни. У березні 1993 ряд афган. лідерів підписали в Ісламабаді угоду про припинення збройних дій. Але перемир'я тривало недовго. 1994 стихійно виник рух «Талібан», ядром якого були студенти та учні, що здобували духовну освіту у навч. закладах Пакистану. Таліби стоять на ортодокс. позиціях ісламу суніт. спрямування. У ніч з 26 на 27 вересня 1996 вони взяли під контроль Кабул та більшу частину території А. і запровадили іслам. законодавство. Замість парламенту та уряду створ. вищу правлячу раду, до якої входять 5 ватажків «Талібану». Таліби заборонили освіту для жінок, розпочали переслідування опозиції і немусульм. населення, що зумовило їх еміграцію. 2001 вони провели безпрецедентну акцію знищення на тер. А. пам'яток немусульман. релігій, серед них — всесвітньовідомої статуї Будди. Після терорист. актів у Нью-Йорку та Вашингтоні тер. А. розглядається світ. громадськістю як осн. місце базування терорист. угруповань та центрів підготовки терористів, які від 7 жовтня 2001 піддаються бомбардуванням та обстрілам ЗС США та їх союзників.

Більшу частину території А. займають гори і нагір'я. На Пн. — кілька річк. долин, на Пд. і Пд. Зх. — пустел. р-ни. Гол. гірська система — Гіндукуш, її середня вис. бл. 4270 м, окремі вершини сягають 7,5 тис. м. У горах — декілька перевалів, що зв'язують внутр. р-ни країни. Найнижчий з них — Шибар — на вис. 2987 м з'єднує Кабул з пн. регіонами країни, Хайбер. перевал з'єднує А. з Пакистаном. Гол. річки: Амудар'я, Гільменд і Геріруд. Клімат субтропіч., сухий, різко континентальний. Середня температура січня 0°, +8 °С (у горах до -30 °С), липня +24°, +32 °С (у горах +10 °С). На схилах гір — листяні та хвойні ліси. На крайньому Пд. країни ростуть фінік. пальми, у р-ні Кандагара і Джалалабада культивуються цитрусові. Фауна досить багата: гірські козли, ведмеді, газелі, вовки, шакали, дикі коти і лисиці. У світі відома порода собак — афганська борза.

Основу промисловості складають підприємства газодобув., металооброб., буд. матеріалів, харчової промисловості, з ремонту транспорту, а також кустарні ремесла. Основу економіки становить с. госп-во, що функціонує в несприятл. умовах: неродючі землі, нестача вод. ресурсів, часті посухи. В А. вирощують бавовну, фрукти, розводять кіз та овець. А. експортує сухофрукти, бавовну, ковдри, вовну, шкіри; імпортує машини, устаткування, транспортні засоби, нафтопродукти, прод. товари. У транспорт. інфраструктурі переважають автошляхи. Екон. політика не сформована через гостре воєнно-політ. та реліг. протистояння в

країні. А. — один із світових лідерів нарковиробництва та наркоторгівлі.

Кабул. музей має велику колекцію буддій. експонатів; м. Балк відоме тим, що в ньому помер пророк Зороастр (Заратустра); у м. Мазарі-Шаріф є мечеть 15 ст., у ній — гробниця халіфа Алі, зятя пророка Магомета; у Кандагарі — мальовничі базари, кілька мечетей, гробниця першого еміра А. Ахмад-шаха. Серед найвідоміших діячів культури й літ-ри Д. Лохані, мулла Арзані, М. хан Ансарі, Х. Хаттак, Г.-М. Какар, Ахмад-шах Дуррані, А. Маулові, С. Мугаммед, С. Ріттін, К. Хадім, А. Бенава, М. Гарзі, Г.-М. Афган, К. Абдулла та ін. В Україні твори афган. письменників С. Лаєка, А. Нагібі, Н. Таракі, Р. Садики у перекл. Д. Онковича, Д. Павличка, П. Засенка та ін. друкувалися в ж. «Всесвіт» (1979, № 6; 1986, № 4). М. Шумило переклав зб. афган. та іран. казок «Мудрий зіздар» (К., 1967). С. Лаєк переклав мовою пушту «Заповіт» Т. Шевченка, А. Нагібі написав вірш «Від руїн до вічного світанку», присвяч. мешканцям Києва. Афган. темі присвяч. окремі твори Д. Павличка, О. Дмитренка.

24 грудня 1991 Іслам. Держава Афганістан визнала Україну як незалежну державу. У Києві діє посольство Афганістану. Чимало громадян А. отримувало освіту в укр. ВНЗ, нині значна кількість афганців займається дріб. торгівлею в Україні.

Рекомендована література

1. Верченко Ю. Н. и др. Афганистан в огне: Документы и

свидетельства о войне в Афганистане. Б. м. 1985;

2. Афганский дневник. Москва, 1986;

3. Губар Г. Н. Афганистан на пути истории. Москва, 1987;

4. Звернення до Горбачова з приводу війни в Афганістані: Докум. публ. // Сучасність. 1988. № 3;

5. Пекучий вітер Афганістану: Кн. про воїнів-інтернаціоналістів Дніпропетровщини, що загинули в афган. війні. Дн., 1991;

6. Снегирев В. Вторжение: Неизвестные страницы необъявленной войны. Москва, 1991;

7. Гай Д., Давыдов А. Афганистан: войны могло не быть: Крестьянство и реформы. Москва, 1993;

8. Слапчук В. Війна довжиною в життя // Військо України. 1994. № 1;

9. Слинкин М. Ф. Афганистан: страна, люди, общество. Сф., 1995;

10. Афганистан: проблемы войны и мира. Москва, 1996;

11. Пластун В. Н., Андрианов В. В. Наджибулла. Афганистан в тисках геополитики. Москва, 1998;

12. Пасько В. Ночь забытых песен. К.; Т., 1999;

13. Слинкин М. Ф. Народно-демократическая партия Афганистана у власти. Время Тараки-Амина (1978–1979 гг.). Сф., 1999;

14. Крахмалов С. Записки военного атташе. Иран – Египет – Иран – Афганистан. Москва, 2000.

С. І. Данилов

Бібліографічний опис:

Афганістан, Ісламська Держава Афганістан / С. І. Данилов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-44662>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).